

35. Табориская Е.М. Своеобразие решения темы безумия в произведениях Пушкина 1833 года / Е.М. Табориская // Пушкинские чтения в Тарту : тезисы докладов. Таллин : Изд-во Тарт. ун та, 1987. – С. 26–30.
36. Топоров В.Н. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» / В.Н. Топоров. Миф. Ритуал. Символ. Образ. – М., 1995. – С. 259–367.
37. Тороп П. Поэтика чужого слова / П. Тороп. Достоевский: история и идеология. – Тарту, 1997. – С. 125–153.
38. Успенский Б.А. Дуалистический характер русской средневековой культуры (на материале «Хождения за три моря Афанасия Никитина») / Б.А. Успенский. Избранные труды : в 2 т. – М., 1994. – Т. 1: Семиотика истории, семиотика культуры. – С. 254–297.
39. Фарыно Е. Введение в литературоведение : учеб. пособ. / Е. Фарыно. – СПб. : РГПУ им А. И. Герцена, 2004. – 639 с.
40. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра / О.М. Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
41. Эткинд Е.Г. «Внутренний человек» и внешняя речь: Очерки психопоэтики русской литературы XVIII–XIX вв. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 448 с.
42. Якушин Н.И. Русская литература XIX века (первая половина) : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Н. И. Якушин. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 256 с.

А.Н. Васильева. Экзистенциальная концепция эскапизма в произведениях «Двойник» Ф. Достоевского и «Записки сумасшедшего» Н. Гоголя. – Статья.

Аннотация. В статье ставится задача рассмотреть специфику интерпретации темы безумия в данных произведениях. В результате анализа автор доказывает, что у феномен безумия, который описывает Ф. Достоевский, – это воплощение темных иррациональных сил, которые несут человеку гибель, это духовная смерть героя без надежды на воскресение. Герой «Записок сумасшедшего» Поприщин в своем безумии «не исчерпан до конца»: он может «вырваться из безумия в поэзию, в полет над миром». Безумие героев рассматривается в философском, социальном, этическом, мифопоэтическом, медицинском аспектах.

Ключевые слова: безумие, эскапизм, психодинамика, я-экзистенция, шизофрения, мономания.

Anastasia N. Vasilieva. The Existential Concept of Escapism in the Works of F. Dostoevsky «The Double» and «Diary of a Madman» by Nikolay Gogol. – Article.

Summary. This article seeks to examine the specificity of the interpretation of the theme of madness in the works. As a result of analysis, the author proves that in F. Dostoevsky work madness – is the embodiment of the dark irrational forces that carry the death of a person, a spiritual hero's death with no hope of resurrection. The hero of «Diary of a Madman» Poprischin in his madness «is not exhausted until the end», he can «escape from the madness of poetry, flying over the world» Madness of the characters is seen in the philosophical, social, ethical, mifopoeticheskogo, medical aspects.

Key words: madness, escapism, psychodynamics, I-existence, schizophrenia, monomania.

УДК 130.8

А.О. Васюріна,
кандидат філософських наук, доцент,
Українська академія банківської справи,
м. Суми, Україна

ЗАСТІЛЬНА БЕСІДА В СИСТЕМІ “РОЗВАЖАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ” РИМУ

Анотація. Аналізується занепад такого жанра риторики, як застільна бесіда в добу Рима, що було обумовлено кризою політичних інститутів держави.

Ключові слова: красномовство, застільна бесіда, бенкет, ритор, вірші, Гомер, оргії.

У сучасних класифікаціях видів красномовства застільна промова знаходить своє місце у соціально-побутовому красномовстві (Г. Априєян, М. Кохтєв, В. Молдован). Проте більшість дослідників риторики не розглядає застільну бесіду як жанр красномовства взагалі. І це тоді, коли в добу Античності вона була невід'ємним елементом ораторського мистецтва.

Бесіду як форму філософського, тобто академічного, дискурсу відображали у своїх “Бенкетах” грецькі мислителі Платон, Ксенофонт, Плутарх, Лукіан, Афіней – на їхніх “застіллях” із промовама виступає ціла низка філософів, риторів і софістів [1].

Римляни перейняли мистецтво трапези у греків, але з деякими відмінностями, які полягали в тому, що гостей тут годували годинами, ледве не силоміць, вважаючи, що чим довше триває бенкет, тим гостиннішим і багатим виглядає господар. Якщо греки більше віддавалися філософським бесідам, аніж обжерливості, і ці бесіди були обставлені естетично, коли ті, хто вів розмову, розташовувалися на ложах, у лаврових вінках, то в добу Римської імперії ідея духовного бенкету потерпіла кризу і поступово трансформувалася в бік віддання переваги нестримним смаковим яkostям. Так, якщо засновник імперії Август на сніданок їв грубий хліб, дрібну рибу, вологий сир і зелені фіги, то через півстоліття імператор Нерон уже зовсім не снідав: он просто не переставав обідати! Бенкети, на яких творилися мерзоти і свавілля, ніколи не припинялися.

Наближеним безумного імператора був Гай Петроній Арбітр (14–66 рр. н.е.), який за свої таланти отримав прізвисько, яке в перекладі означає “людина з бездоганим смаком” [4]. За Нерона він служив розпорядником бенкетів і був чудовим літератором. Саме його перу належить знаменитий “Сатирикон” – роман про любовні пригоди Енколпія і його друзів Аскілта й Гітона; окрему частину роману складає “Бенкет Трімалхіяна”.

Багатий вільновідпущений Трімалхіян (з грец. – “тричі огидний”), лисий старий, який мав милу звичку справляти нужду в срібні чаші і тут же витирати руки об волосся раба, влаштував бенкет, що мав вразити уяву його учасників. Перед трапезою раби з набридливим нестямним співом помили гостям ноги водою, а руки – дорогим вином, але води на липкі руки потім не принесли. Після цього гості зайняли свої місця за квадратним столом. У тріклініумі з трьох боків столу були встановлені ложа, четвертий бік залишався вільним, оскільки звідти подавали їжу. Їли лежачи, бо вважалося, що так проковтнеш більше харчів. Вирядженого, обвішаного підібраними без смаку коштовностями господаря, який колупався в зубах срібною зубочисткою, внесли під музику в цілій “фортеці” з крихітних подушечок. Коли його несли сюди з лазні загорнутим у величезні дорогі цінні полотна, спеціальний раб із маленькими флейтами грав йому на вухо всю дорогу, а за ним вели візок із його коханцем – потворним хлопчиком.

Раби під звуки флейти противно завивали щось із Гомера, потім почали подавати гостям блюда, одне дивовижніше за інше; все це супроводжувалося беззмістовними, але “прагматичними” репліками слуг, щоб догодити господарю, та безглуздими коментарями самого господаря, і обставлялися відповідним реквізитом. Бенкет ділився на три частини: “нешкідливі” закуски, нескінченний обід, що складався з гарячих страв, і десерт.

Трімалхіян-невіглас хотів здаватися прилученим до наук і мистецтв. Тож він розігрував із себе мецената, запросивши на бенкет освічених бродяг (Енколпій з друзями), з якими не раз намагався завести “літературні” розмови. Але якщо в греків філософська бесіда поставала як головна “страва” бенкету, то в добу Римської імперії застільна бесіда зводилася до тостів, жартів, примовок, міркувань про їжу й багатство тощо.

“Бенкет Трімалхіяна” відтворює рамки і деякі інші композиційні деталі, типові для “сїмпосія”, сократично-платонівського діалогу. Так, злиденні риторичні мали скрашувати бенкет своїм красномовством: «Якщо вино вам не подобається, – зазначав господар, – я скажу щоб змінили; а вас прошу надати йому смак своєю бесідою» [5]. Проте, соціальний статус таких людей був настільки низьким, що навіть раби, з якими загравав господар – вчорашній раб, ставилися до них із презирством. Та й сам

господар вів себе на бенкеті “належно”: бив власну дружину, наказував виночерпцю постійно наливати всім вина: «Якщо хто пити не буде, вилий йому на голову» [5].

Вважаючи, що знання Гомера – еталон освіченості, Трімалхіон розписав на теми гомерівських поем стіни свого будинку й хвалився, що читав Гомера в дитинстві; посеред обіду актори-“гомерісти” за бажанням господаря декламували уривки з “Іліади”. Сам Трімалхіона супроводжував їх уявлення поясненнями, за своїм звичаєм усе переплутавши [7].

За його словами, він навчався красномовству лише “для домашнього вжитку” [5]. Деякі з гостей прагнули зробити бенкет “тематичним”, пробували читати вірші, інтерпретувати міфи, міркувати про долю людини, сутність риторики тощо. Проте навіть сам глава риторичної школи знав, «як слід тримати себе, щоб удостоїтися запрошення і на майбутній бенкет!» [5].

Чи не найцікавішим на римських бенкетах було меню. На столі стояв бронзовий ослик із тюками на спині, в яких знаходилися маслини й оливки. Вище розташовувалися масивні срібні страви з ініціалами Трімалхіона, де лежали смажені соні (дрібні гризуни, схожі на мишей), приправлені маком і медом. Потім подавалися новонароджені мишенята, уже запечені в медові.

Перед основною стравою Трімалхіон подавав павині яйця, в яких лежали запечені виногідники (птахи, які вважалися делікатесними, з жирним м'ясом) під соусом із жовтка і перцю. Основним блюдом було м'ясне асорті: на величезній тарілці лежали птахи, вим'я, а посередині сидів заєць у пір'ї, символізуючи крилатого Пегаса. По краях тарілки стояли чотири сатири, котрі тримали в руках хутра, з яких виливалася підлива на смажених риб, що плавали в жиру, ніби в справжньому водоймищі.

Невеликі столи не вмщали всіх страв, тому поруч стояли додаткові столики – серванти. А коли приходила черга зміни страв, раби забирали столи і приносили нові з черговими стравами. Господар дав їм знак і вони внесли столи з зображеннями 12-ти знаків зодіака. Кожному знаку відповідав гастрономічний символ. Над Левом лежали африканські фіги, поруч із Дівою – матка свині, що не опоросилася, над Близнюками – нирки і баранячі яєчка. Вигадок не перелічити. Найбільш цінними кухарями вважалися ті, хто міг майстерно приготувати не саме м'ясо, а те, що тепер звуть субпродуктами: нирки, печінку, кишки, язик, мізки, серце, навіть шкіру! До “здорових” закусок, крім маслин і нещасних сонь, Петроній відносить ковбаски, що шкварчали на жаровні, сирійські сливи і гранатові зерна.

Гостям подавали прянощі, привезені з Азії, фрукти – з Єгипту, фазанів – із Греції, кроликів – з Іспанії тощо. Ціла армія поварів готувала блюда-загадки. Вважалося шиком подати страви, які гість не відразу розпізнає. Ось кухарі й старалися, подаючи вагітних зайчих, пташині лапки з гарніром із півнячих гребінців, поросят із начинкою з мізків, філе жирафа і фаршировані слонячі хоботи. На десерт несли пироги, зацукровані фрукти і вино, вино...

Але ж як справлялися римляни з такою кількістю їжі і пиття? Дуже просто: патриції викликали у себе бловоту, засовуючи в глотку павині пір'я. А потім, посвіжілі, поверталися в трикліній, готові до нової порції обжерливості. Культ їжі просто превальював над здоровим глуздом [3].

“Бенкет” цього часу був близький жанру міма: дві з трьох віршованих вставок імітують, а можливо, і прямо цитують мімографа Публілія Сіра, від якого дійшло лише ім'я. У цю частину вставлено розповідь одного з гостей про вовка-перевертня (розд. LXI–LXII), перший у світовій літературі опис такого персонажу [6]. Трімалхіон у розовій туніці і сандаліях, у перервах між трапезою, грав у бірюзові м'ячики з величезними мужикуватими рабами, вбраними під милих кучерявих хлопчиків. Не замовкаючи, він зі “знанням справи” заявляв: «О, ритори і схоласти, даруйте, що вам буде сказано, але саме ви-то і згубили красномовство!» [5].

Прикінцеві сторінки “Бенкету” присвячені опису оргії, що відбувалася в лазні, під час якої Трімалхіон розповідає гостям про своє життя. Без всякого сорому він повідомляє історію свого піднесення: «Чотирнадцять років по-жіночому був люб'язний своєму господареві... і господиню ублагодворяв теж» [5]. Розповідь завершується сценою уявного “похорону” Трімалхіона.

Образ Трімалхіона, можливо, пов'язаний з однією із сатир поета Горація (Епігр. III, 82; Sat. II, 8). Ця сатира в діалогічній формі передає розповідь про розкішну вечерю у чванливого багатія Назідієна, який псував гостям апетит хвалькуватими коментарями до кожної страви. Горацій їдко висміює марнославство господаря і лицемірство гостей.

Петроній так само в усіх подробицях описав дивовижне застілля, в якому брали участь його герої. Показано занепад моралі й культури, розгул аморальності й розпусти в часи тиранії. Якщо в республіканську добу жінки не мали права лежати на ложах навколо столів і скромно сиділи на стільцях збоку, то тепер жіноча присутність на бенкетах вважалася обов'язковою – в рамках “культурної програми”. Бажаними гостями, поряд із співцями, поетами, музикантами, акробатами і заморськими факірами, були танцюристки й гетери чи куртизанки. Петроній писав правдиво, бо знав предмет опису.

Тацит у своїх “Анналах” зазначав щодо автора “Сатирикона”: «...Якщо інших піднесла до слави старанність, то його – ледарство. ...Повернувшись до порочного життя чи, може, лише удавано віддаючись порокам, він був прийнятий у тісне коло найбільш довірених наближених Нерона і став у ньому законодавцем витонченого смаку, так що Нерон став вважати приємним і сповненим чарівної розкоші тільки те, що було схвалено Петронієм» [2, с. 305–306]. Це викликало заздрість у царедворця Тігелліна, який і згубив конкурента, спонукавши його до самогубства.

Як видно, доба тиранії завжди має однакове соціально-культурне вираження, коли саме мистецтво деградує і перетворюється на засіб оспівування суспільної деградації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Застільна бесіда як жанр академічного красномовства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://book.net/index.php?>
2. Тацит. Сочинения / Корнелий Тацит. – СПб. : Наука, 1993. – 734 с.
3. Лалабекова Н. Как пировали в Древнем Риме [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mooya-semya.ru/index.php?option>
4. Петроній Арбітр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Петроний Арбитр. Сатирикон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.ru>
6. Сатирикон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Трималхион [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

А.А. Васюрина. Застольная беседа в системе “развлекательной” культуры Рима.

Аннотация. Анализируется упадок такого жанра риторики как застольная беседа во времена Рима, что было обусловлено кризисом политических институтов государства.

Ключевые слова: красноречие, застольная беседа, пир, ритор, стихи, Гомер, оргии.

Alla A. Vasyurina. A Table-talk in the System of “Entertainment” Culture in Ancient Rome. – Article.

Summary. We analyzed the decline of the genre of rhetoric as drinking conversation a day Rome, which was due to the crisis of political institutions of the state.

Key words: rhetoric, conversation drinking, banquet, rhetoric, poetry, Homer, orgy.